

MAKSİM GORKİ'NİN “EKMEK İŞÇİLERİ” ESERİNDE SINIFLARÜSTÜ BİR GERÇEKLİK OLARAK YABANCILAŞMA

AS A OVER CLASS REALITY ALIENATION IN MAKSİM GORKİ'S NOVEL “BREAD WORKERS”

ОТЧУЖДЕНИЕ ВЫШЕГО КЛАССА, КАК РЕАЛЬНОСТЬ В РОМАНЕ МАКСИМА ГОРЬКОГО “ГОЛОДНЫЕ”

Sevra FIRINCIOĞULLARI*

ÖZ

Edebiyat sosyolojisi alanı içine giren bu çalışmada yabancılaşma gerçekliğinin edebi bir eser üzerinden analizi amaçlanmıştır. Yabancılaşma modern çağın en büyük problemlerinden biri olduğu kadar birçok problemin temelinde yer alan bir gerçeklik olarak nitelendirilebilir. Yabancılaşmayı doğuran ve modern insanın ilişkilerinde gözlenen duyarsızlaşma, maddi yaşam telaşını, yükselen mülkiyet hırsını ve bu çağa özgü bir ahlaki krizi beraberinde getirmiştir. Modern çağ insanı içinde bulunduğu sosyal konum ve sınıftan bağımsız olarak duyarsızlaşmakta, vicdani duyarlılığını yitirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşçi Sınıfı, Sınıf, Ahlak, Yabancılaşma, Duyarsızlaşma, Gorki

ABSTRACT

This study aimed to analyze a literary work on the sociology of literature alienated reality entering the area. Alienation can be described as a modern era as one of the biggest problems many problems situated on the basis of reality. Giving rise to alienation and depersonalization relationship observed in modern humans, the flurry of material life, brought together in this era of rising property ambitions and specific moral crisis. In the modern era in which people are desensitized regardless of the social status and class, are losing their conscientious sensitivity.

Key Words: Working Class, Class, Ethics, Alienation, Depersonalization, Gorki

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается реальность отчуждения в контексте литеатурной социологии. Отчуждение можно охарактеризовать как реальность и большую проблему современности. Она лежит в основе у некоторых других проблем. Отчуждение приводит к обезличению современного человека, растерянности, моральному кризису и т.п. Современный человек, не зависимо от социального и классового положения, теряет чувствительность и десенсибилируется.

Ключевые слова: рабочий класс, класс, мораль, отчуждение, десенсибилизация, Горкий.

* Dr, sevrafirinci@gmail.com. 10.17498/kdeniz.279664

GİRİŞ

Bu çalışmada, yabancılaşma gerçekliğini bir edebi eser üzerinden ortaya koyarak analiz etmek amaçlanmıştır. Modern çağın hastalığı olarak tanımlanan ve farklı disiplinlerde incelenen yabancılaşma gerçekliğinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve insan ilişkilerindeki görünümü interdisipliner okumalar üzerinden tartışılmıştır. Bu çerçevede interdisipliner analize imkan veren edebiyat alanı üzerinden gerçekliğin insan ilişkilerine etkisi ve söz konusu ilişkiler içindeki görünümü betimlenmiştir. Bu çalışmada Maksim Gorki'nin *Ekmek İşçileri* eseri üzerinden analizi yapılan yabancılaşma gerçekliğinin kendisi insani özün yitimi bağlamında ele alınarak tartışılmıştır. Gerçekliğin sınıfsal okunamayacak denli derin bir boyutu olduğu ve sınıflarüstü bir nitelik arz ettiği belirtilmiştir. Sosyal bilimlerde ağırlıklı olarak sınıfsal okunan bu gerçekliğin sınıflarüstü bir gerçeklik olduğunun vurgulanması bu çalışmanın amaçlarından biridir. Bu yönüyle seçilen eserde yabancılaşma gerçekliğinin görünümü, insan ilişkilerine etkisi ve sınıflarüstü karakteri ortaya konularak analiz yapılmıştır.

Yabancılaşma Gerçekliği

Yabancılaşma insanlık tarihi boyunca her dönem ve toplumda var olan bir gerçekliktir. Ancak modern çağla birlikte doruk noktasına ulaşan bu gerçeklik, çağın hastalığı olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Modern dönemin en büyük problemlerinden biri olan bu gerçeklik genel olarak insani duyarlılığın yitmesi temelinde ele alınmakta ve çerçevede tartışılmaktadır.**

Yabancılaşma; özgün anlamı içinde, bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme...

Çağdaş psikoloji ve sosyolojide, kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, tabiata ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılaşma hissinde işaret eder...

Felsefede yabancılaşma, şeylerin, nesnelere, bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önce ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti duyma anlamına gelir.

Yabancılaşma, kontrol altına alınamayan içgüdüler, tutkular nedeniyle, insanın kendisine, kendi gerçek özüne yabancı hale gelmesi durumunu, insana özgü özellikleri, insani ilişki ve eylemleri, insandan bağımsız olan ve insanın hayatını yöneten şeylerin, cansız nesnelere özellikleri, ilişkileri ve eylemlerine dönüştürme hareketi ya da sürecini tanımlar.

Yabancılaşma daha özel olarak ve benliğe yabancılaşma anlamında, benin kendi özünden uzaklaşmasıyla, kendisine ve eylemlerine nesnel bir biçimde, sanki bir ustanın elinden çıkmış bir nesneye bakarcasına yaklaşmasıyla belirlenen bilinç haline karşılık gelir. Buna göre, yabancılaşma, kişinin kendi benliğiyle ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumunu, kişinin kendi benliğiyle olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendinden kopma halini ifade eder (Cevizci, 2005, 1728).

İnsan kendi türüne özgü insani değerden koptukça daha acımasız ve duyarsız bir karaktere bürünmekte, bu şekilde ortaya koyduğu tüm üretim yapısı ve buna bağlı ilişkiler

** Makale içinde kullanılan yazıların bir bölümü "Fıncioğulları, S, (2015) "Erich Fromm ve Analitik Sosyoloji", Serüven Kitap: Ankara" adlı çalışmadan revize edilmiştir.

bütünü aynı duyarsız karaktere bürünmektedir. Marx'ın görüşlerini ele alarak yeniden değerlendiren Horkheimer ve Adorno'ya göre, yabancılaşma Marx'ın da belirttiği gibi her dönem ve toplumda vardır ancak doruk noktasına modern kapitalist dönemde ulaşmış ve kendini en trajik biçimde faşist diktatörlüklerde, savaş ve soykırım gibi insanlık trajedilerinde ortaya koymuştur.

İnsan önce kendi özünden uzaklaşmamış, sonrasında doğaya karşı daha yıkıcı eylemlere girişmiş en sonunda kendi türünü yok edecek denli acımasızlaşmıştır. İnsanın doğaya yabancılaşması arttıkça kendi türüne yönelik yıkıcılığı da artmıştır. Aklın yüceltildiği modern çağ akılcı düzenlemeleri tüm diğer yaşam alanlarının üzerine çıkararak insani özü görmezden gelmiş, mekanik, ruhsuz, ahlaki olarak geri bir anlayışın yarattığı yeni bir yaşam ve üretim biçimini meydana getirmiştir.

Aklın, yani Aydınlanma felsefesinin üzerine büyük ümitler inşa ettiği yetinin, çağdaş toplumda kendisini kendi eliyle yıktığını; aklın gelişmesine, rasyonelliğin yerleşmesine, özellikle de bireyin ahlaki ilerleyişiyle maddi zenginliğin artışına büyük bir güçle inanan Batı toplumlarının, yaklaşık yüz elli yıl içinde aklı, toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliği kendi çıkarları doğrultusunda örgütleyen bir sınıfın öznel ölçütü haline getirdiğini söyleyen Adorno, bu durumun açıklanmasının, insanın doğaya egemen olma süreci ile insanın insana egemen oluşunun aynı şey olarak görülmesi ve bu iki farklı anlayışın teknokratik bir bilincin doğuşuna yol açması olduğunu iddia etmiştir.

Aklın, başlangıçtaki hedeflerinden uzaklaştığını, hümanist ideallerin yaşama geçirilmesini engellediğini, yabancılaşmanın temel aracı haline geldiğini belirten Adorno'ya göre, şeyler üzerindeki egemenlik insanlar üzerindeki egemenliğe dönüşmüş ve toplum egemenlik, güç ve baskıyla bir şekilde özdeşleştirilmiştir (Cevizci, 2005: 18, 19).

Modern dönemde söz konusu gerçekliğin artışına ilişkin en etkili yaklaşım ünlü sosyolog Erich Fromm'a aittir. Erich Fromm'a göre insanın modern dönemde kendini tanımlayışına bakılırsa yabancılaşmanın artışı da çok net görülebilir. Buna göre Descartes'ın ünlü önermesiyle (Düşünüyorum o halde varım) başlatılan modern akıl çağı insanın kendini sadece aklıyla tanımladığı eksik bir varoluşa dayanmaktadır. Ortaçağın sonlarına doğru yükselişe geçen ve yozlaşan ruhanilik akılla aşılmış ve insan kendini yozlaşmayı parçaladığı aklıyla tanımlamaya başlamıştır. Ancak bu tanım insanı bütünlüğü ile içermeyen eksik bir tanımlama olduğundan aklın yozlaştığı yeni bir çağa girilmiştir.

İnsanlar akılcılığı öyle bir noktaya getirdiler ki akılcılığın o derecesi akılsızlığın en aşırı biçimi durumuna geldi. Descartes'tan başlayarak insanlar giderek düşünceyle duygunun arasını açtılar. Yalnız düşünce akla uygun kabul edilip duygu yapısı gereği akıl dışı olarak nitelendi kişiliğimizden “benden” “beni” ve doğayı denetim altına alabilecek ve “benliği” oluşturan anlama ve yargılama yeteneği akıl bölünüp ayrıştı. Anlama yeteneğinin yardımıyla doğanın denetim altına alınabilmiş ve daha çok daha değişik şeyler üretilebilmiş olması sanki yaşamdaki en önemli amaçmış gibi ele alındı. İnsan bu süreçte kendini bir eşya durumuna düşürdü. Değer sıralamasında yaşama mülkiyetten daha alt sıraya geçti sahip olma var olmanın üstüne çıktı” (Fromm 1997: 16 17).

Yüceltilen akıl çağı umulduğu gibi özgürlük ve eşitliği yaratmamıştır. Çünkü geride bırakılan dönemdeki insan tipine göre daha mekanik ve akılcı duygularının önünde ve manevi dünyası zayıf yeni bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde modern insanın kendini sadece aklıyla tanımlayışının etkisi büyük önem taşımaktadır. Ancak daha da önemlisi Ortaçağ evren tasarımıdaki parçalanmaya özgü sarsıntıdır. Ortaçağ değer anlayışı içinde var olan ahlaki ilkeler, örneğin; “çalmayacaksın, öldürmeyeceksin, ihtiyacından

fazlasına tamah etmeyeceksin vs” anlayışından vb. bu tasarımla birlikte sarsılmıştır. Bu sarsıntıyla birlikte modern çağın ruhunda bir ahlaki karmaşa ortaya çıkmıştır. Aklın yol göstericiliği bir göreceliği beraberinde getirmiştir. Dinsel öğretilerin temel doğruları yerine aklın doğruları ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum doğrunun ne olduğuna ilişkin göreceli ve karmaşık yaklaşımları beraberinde getirmiştir.

“Aydınlanma düşünleri insana geçerli ahlaksal kurallar koyacak bir yol gösterici olarak kendi usuna güvenebileceğini iyiyi ve kötüyü bilmek için ne kilisenin göksel esinlenmelerine ne de yetkesine gereksinmesi olmadığını bu konuda kendi kendisine dayanabileceğini öğretmişti. Aydınlanmanın bilmeye cesaret et deyip kendine güven düşüncesini dile getiren savsözü çağdaş insanın çeşitli çaba ve başarıları için bir uyarıcı. İnsanın özerkliğine ve insan usuna ve göksel esinlenmenin yol göstericiliğinden yoksun bırakılınca ahlaksal bir kargaşa yaratmıştı. Bunun sonucu değer yargularının ve etik normaların beğeni sorunları ya da keyfi seçimler olduklarını ve bu alanda nesnel geçerliliği olan önermeler dile getirilemeyeceğini öne süren göreci tutumun benimsenmesi oldu...

Böylece güçlü liderlerin büyüklü nitelikleri, güçlü makineler ve özdeksel başarı için duyulan coşkunluk insanın normlarının ve değer yargularının kaynakları olmuştur” (Fromm, 1998: 16).

Modern çağda her şeyi aklın doğruları ile yapma gayreti bu çağda her şeyi daha matematiksel ve mekanik bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. İnsan yaşamı sadece kar zarar gibi maddi başarılarla bağlı hale gelmiş, yaşamdaki her şeyi çok daha mekanik kurgulamaya başlamıştır. Fromm’a göre bu çağın karakterinde aklın bu ölçüde ön plana çıkması ve gelişimi, duyguların geri planda kalmasına neden olmuştur.

Modern dönemde insan çok karmaşık cihazları üretmiş son derece büyük başarılarla imza atmış ancak tüm bunları yaparken yaşamını duygularından kopuk bir biçimde kurgulamıştır.

Modern insan, hissetmeden yaşadığının ve yaşamını bu mekanik kurgu içinde geçirdiğinin çoğunlukla farkına bile varamamaktadır. Modern çağda aklın her şeyin temeli olduğu yönünde yerleşen anlayış duyguların yitimini, onur, saygı, sevgi gibi birçok değerlerin de gittikçe kaybolmaya başlaması sürecini beraberinde getirmiştir. İnsan bu çağda kendi varlık değerini, dürüstlük ve sevgi gibi temel insansal değerlerle değil, başarı ve maddi kazanımlarla ölçmeye başlamıştır. Bu çağın insanında yine tek yönlü gelişime bağlı bir dengesizlik söz konusudur. Bu dengesizlik sonucunda modern dönem insanı daha mekanik bir karakter kazanmış ve onu insan kılan değerlerden gittikçe daha fazla kopmuştur.

Bu temelde kurgulanmış ve insani değerlerden kopuk bir üretim anlayışı olan kapitalizm insanı bir veri görmeye başlamıştır. Doğadan kopuş insanın doğayı nesneleştirmesi sürecini beraberinde getirmiş bunun sonucunda insan kendi türünü de nesneleştirmeye başlamıştır. Onur, gurur ve sevgi ilişkilerinin olmadığı bir sosyal yapı kıskançlığı, rekabeti, hırsı ve kibri doğurmuş ve tüm bu özellikler çağın ruhuna sinerek onun kimliğini biçimlendirmiştir. Bu yeni çağda insan güven ilişkileri üretemeyen, tedirgin, özsaygısını yitirmeye başlayan bir karakter kazanmaya başlamıştır. Tüm bu değişimin nedeni insanın duygularından daha fazla uzaklaşmasıdır. İnsan duygularından uzaklaştıkça, değerleri de yok olmakta ve Erich Fromm’un bahsettiği ahlaki karmaşa içine girmektedir.

“Modern insan okuma yazmanın öğrenilmesi gereken sanatlar olduklarına mimar mühendis ya da daha nitelikli işçi olmanın büyük ölçüde çalışmayı gerektirdiğine ama yaşamak çok basit bir şey olduğu için nasıl yaşanılacağını öğrenmek konusunda özel bir çaba gerekmediğine inanmaktadır. Herkes bir biçimde yaşadığı için yaşamın kendisi

içinde herkesin uzman olarak nitelik kazandığı bir mesele olarak ele alınmaktadır. Modern toplum... eylemlerinin kişisel çıkarı açısından yararlı olduğu yanılısaması içinde yaşamakta oysa aslında kendi gerçek beninin çıkarlarından başka her şeye hizmet etmektedir. Ona göre yaşamının ve yaşama sanatının dışında her şey önemlidir. Ve insan kendisinin dışında her şeyi savunmaktadır... Çağdaş insan kendini aynı zamanda hem pazardaki satıcı hem de satılacak mal olarak gördüğünden özsaygısı denetiminin dışındaki koşullara dayanır. O eğer başarılıysa değerli başarısızsa değersizdir. Bu yönlenmenin sonucu olan güvensizliğin derecesi kolay kolay gözden kaçırılmaz. Eğer insan kendi değerinin öncelikle sahip olduğu insansal niteliklerden değil koşulları durmadan değişen yarışmacı bir pazardaki başarılı bir pazardaki başarısı aracılığıyla kurulduğunu düşünürse hem öz saygısı sağlam olmayacak hem de sürekli olarak başkalarının bu özsaygıyı pekiştirmelerine gereksinim duyacaktır. İnsan böylece durmadan başarı için itilmekte ve her başarısızlığı kendine duyduğu özsaygı yönünden yeğın bir tehlike olmaktadır. Bunun sorgulayıcıları güçsüzlük güvensizlik ve aşağılık duygularıdır. Değerinin yargılayıcıları pazardaki ilişkiler olunca insanın onur ve gururu yok edilmektedir. Ama sorun yalnızca bir öz değerlendirme ve özsaygı sorunu olmayıp insanın kendisini bağımsız bir varlık olarak görmesi kendi kendisiyle özdeşleşmesi sorunudur” (Fromm, 1998: 29, 78).

Fromm insanın modern çağda yaşadığı bu ahlaki karmaşayı aşabilmesinin tek yolunun kendi bütünlüğüne kavuşması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. İnsan duyguları ve aklı arasındaki bu bölünmeyi ve kopukluğu aşarak kendini tamamlamalıdır. Ancak aklıyla eşit oranda duyguları da gelişirse yarattığı bu mekanik çağı değiştirebilecek yolu bulabilir. Zira insanın modern çağda geri kalmış duygu dünyası sevgi sorumluluk gibi değerlerin gittikçe yitirilişini beraberinde getirmiştir.

İnsan, emek harcadığı herhangi bir insanı, işi veya etkinliği sevmeyi yine öğrenmelidir. Toplum içinde yaşarken diğeriyle ilişkilerinde güven ve sevgiye dayalı sorumluluk içeren ilişkiler kurmayı başaracak üretici varlığının ortaya çıkmasına izin vermelidir.

“İnsan emek harcadığı bir şeyi sever ve sevdiği için emek harcar. Sorumluluk insana dışarıdan yüklenen bir ödev değil benim sorunum olduğunu düşündüğüm bir isteğe yanıtır. Sorumluluk ve yanıt sözcükleri aynı kökten türemişlerdir... Sevginin asıl özü ilgi ve sorumluluktur... Bireye duyulan sevgi insan sevgisinden ayrıldığı ölçüde yalnızca yüzeysel ve raslantısal sevgidir ve zorunlu olarak sığ kalır... Sevgi başkalarına ve kendine bağlılığın üretici biçimidir. O sorumluluk ilgi saygı bilgi ve öteki insanın büyüme ve gelişmesi için duyulan isteği kapsar. İki insan arasında her birinin bütünlüğünü koruma koşulu ile kurulmuş yakınlığın bir anlatımıdır” (Fromm, 1998: 105, 113).

Fromm’a göre duygularından uzaklaşmış modern insan robotlaşmış, itaatkâr, edilgin ve korkak bir karakter kazanmıştır. Sorumluluk hissetmeyen, aklıyla inşa ettiği hiçbir şeyin sorumluluğunu duyumsamadan üreten bu insan tipi modern dönemde ortaya çıkan büyük felaketlerin de yaratıcısıdır. Bu felaketlerin ortaya çıkmasına neden olan insanın insanlığına olan kayıtsızlığıdır.

İnsan yaptığı her şeyin sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Ürettiği ve yaptığı her şeyin diğerinin yaşamına etkisini hissedebilecek duyarlılığı geliştirmek ve insanca olan yaşamının bir sorumluluğu olarak üstlenmek zorundadır. Kendi insani özüne bağlı değerlerine sarılarak türünü savunmak ve kendini içindeki canavardan korumak zorundadır. Gerçekten insanca bir düzen için modern insanın kayıtsızlıktan çıkması ve insani değerlerle yeni bir yaşam anlayışı inşa etmeye yönelmesi gerekmektedir.

“Bizim ahlak sorunumuz insanın kendi kendisine karşı kayıtsızlığıdır. Bu bireyin önemine ve biricikliğine ilişkin duyguyu yitirmiş ve kendimizi dışımızdaki amaçların araçları yapmış olmamız kendi kendimizi bir eşya olarak görmemiz ve kendi güçlerimizin bize yabancılaşmış olması olgusunda ortaya çıkan bir durumdur. Kendimiz de komşularımız da birer eşya haline gelmiş bulunmaktayız. Bunun sonucu güçsüzlüğümüzü hissetmemiz ve bu güçsüzlüğümüzden ötürü kendimizi aşağılamamızdır. Kendi gücümüze güvendiğimiz için insana kendi kendimize ve kendi gücümüzün yaratabileceği şeylere hiçbir inanç duymamaktayız. Kendi yargı gücümüze güvenme yığıtliğini göstermediğimiz için insancı anlamda bir törebilincimiz de yoktur... İnsancı ahlak felsefesi ise buna karşıt olarak eğer insan yaşıyorsa yani canlı ise ne şekilde eylemde bulunabileceğini bilir görüşünü savunmaktadır. Canlı olmak üretici olmak güçlerini insanı aşan herhangi bir amaç için değil kendisi için kullanmak varoşlunu anlamlı kılmak insan olmak demektir... Karar insana dayanmaktadır. Onun kendisini yaşamını ve mutluluğunu önemle ele almasına kendisinin ve toplumunun ahlaksal sorunlarıyla yüz yüze gelmeyi göze almasına bağlıdır. Yani karar insanın kendi kendisi olabilmek yığıtliğine ve kendisini savunabilmesine dayanmaktadır” (Fromm, 1998: 238, 239).

Erich Fromm modern dönemde insanın yaşadığı tüm trajedilerin bu çağa hâkim olan bir duygu yitimi ve buna bağlı ahlaki gerilikle ilgili olduğunu savunmaktadır. Ona göre modern çağda insan tinselliği yitirmiştir bu nedenle çağın karakteri ruhsuzdur. Bu nedenle modern çağın insanı anlamsızlık içinde mutsuz ve bunalmış bir haldedir. Bu durum yani çağın mekanikleşmesi ve insanın robotlaşması ise modern çağa özgü tek yönlü bir gelişmenin sonucudur. Modern çağda insanın akli duygularına göre çok daha öndedir. Ancak duygular ile akıl eşit oranda gelişmediğinde insanın karakterinde dolayısıyla ilişkilerinde ve ürettiği her şeyde bir çarpıklık ortaya çıkmaktadır.

Bu çağda insan çok fazla araç üretmekte, pek çoğuna sahip olabilmekte, ancak mutsuzluğunu iç sıkıntısını ve anlamsızlık hissini giderememektedir. İç sıkıntısını daha fazla araca sahip olarak geçiştirmeye çalışan modern insan, maddi anlamda zenginleştiğini düşüncesine kapılsa da yanılmaktadır. Çünkü insan duygularını yitirdiği bu çağda mekanik olarak zenginleşse de duygusal ve manevi olarak büyük bir yoksunluk içindedir.

Modern insanın maddi zenginliği arttıkça manevi dünyası zayıflamakta, manevi dünyasında gerçekleşen yoksulluk ise onu insan kılan değerlerin daha fazla yok olmasına neden olmaktadır. Bu çağın insanında anlamsızlık hissinden kaynaklanan bir doyumsuzluk, huzursuzluk ve giderilemeyen bir mutsuzluk ortaya çıkmıştır. Tüketici modern insan anlamsızlıkla birleşen doyumsuzluk hissini ne kadar araçlara sahip olarak gidermeye çalışırsa yoksunluğu ve iç huzursuzluğu o derece artmaktadır.

“Çağdaş endüstri toplumunun ruhunu göz önüne almalıyız. İnsan kendini tüketici insan haline getirdi. Kendi iç anlamsızlığını sürekli artan tüketimle gidermeye çalışan insan doyumsuz pasif (Depresyon ve endişeye tepki olarak aşırı-yeme aşırı-içme aşırı-satın alma gibi bu mekanizmayı açıklayan birçok klinik örnek vardır) hale gelir sigara içki seks film seyahat eğitim kitaplar konferans ve sanat onun tüketim alanına girer. İnsan hareketli ve heyecanlı görünür ama derinde endişeli yalnız bunalmış ve sıkılmıştır. (Sıkıntı kronik bunalımın tüketim sayesinde başarıyla bastırılabilir bir türü olarak tanımlanabilir). Yirminci yüzyıldaki endüstrileşme özellikle ekonomik nedenlerle yani reklamla desteklenen ve yönlendirilen toplu tüketim gereksinimiyle tüketici insan denilen yeni bir insan türü yaratmıştır... Çağdaş insanın daha çok tüketim için sınırsız bir açlığı vardır” (Fromm, 2001: 114, 115).

Modernizmin bu yabancılaşmış insan tipi alt orta ve üst sınıfta da karşılaşılabilecek insan tipidir. Marx'ın da belirttiği gibi proleter sınıf da varlıklı sınıf kadar yabancılaşmış ve yozlaşmıştır.

Varlıklı sınıfla proleter sınıf aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler... İnsan insana yabancılaşmıştır. İnsan kendi kendisinin karşısında iken onun karşısında olan ötekidir. İnsanın kendi emeğine, kendi emek ürününe ve kendi kendine ilişkisi için doğru olan şey insanın öteki insana ve onun emek ve emek nesnesine ilişkisi için de doğrudur. Genel bir biçimde cinsil varlığının insana yabancılaştığı önermesi, bir insanın ötekine olduğu gibi onlardan her birinin de insanal öze yabancılaştığı anlamına gelir (Marx 2007: 81).

Modern kapitalist toplumda hâkim ve yaygın kanı insanın ödüllendirilmedikçe tembellikten sıyrılamayacağı ya da bir çıkarı olmadıkça dayanışma ya da fedakârlığa yönelmeyeceği yönündedir. Bu kanı yaygınlaştıkça ve yaşam biçimi olarak kanıksanarak biçim kazandıkça toplum genelinde erdemli davranış ve kendini aşma yönündeki özelliklere gittikçe daha az rastlanmaktadır. Oysa insanın içinde onu gerçekten insan kılan öz hala beklemektedir. Bu özün içinde dayanışma, fedakârlık, kendini gerçekleştirme gibi duygular vardır.

Modern insanın anlam dünyası maddesel yönelimli şekilde biçimlendikçe değerden arınık bir yaşam anlayışı yerleşmekte ve insanın yabancılaşma süreci hızlanarak artmaktadır. Çevresinde olup bitene karşı ilgisi sadece parasal ölçme ve değerlendirme biçimine dönüştükçe insan insansal özünden uzaklaşmaktadır. İnsansal öz, insanın duyarlılıkla yaklaşabilme ve vicdani yükümlülük yani sorumluluk hissederek davranabilme özelliğidir. İnsanın yaptıklarından kendini sorumlu hissetmemesi yabancılaşmadır. Kitlesel katliamları gerçekleştiren, olacakları görebilse dahi ölüm saçan silahları üreten ve kullanan insan yabancılaşmıştır. Çünkü herhangi bir vicdani yükümlülük hissetmemektedir. Vicdanının sesinden kopmuş insanın yaptığı her şeyin kendinden bağımsız bir şekilde olup bittiğini düşünmesi, kendi benliğine ve eylemlerine ne ölçüde yabancılaştığının en açık örneğidir.

Modern dönemde yabancılaşmanın en belirgin görünümlerinden biri de doyumsuzluktur. Doyumsuzluk yabancılaşma gerçekliğinin nedeni ve sonucudur. Yabancılaşmış modern insan karını maksimize etmeye ve yaşamını parasal ve maddi öğelerle kurmaya yönelmiş bir insan tipidir. Modern dönemde insan içindeki boşluğu maddi şeylere sahip olarak gidermeye çalışırken daha büyük bir boşluk içine düşmektedir. Tükettikçe içindeki boşluk daha da büyümektedir. Bu boşluğu doldurmak için daha da fazlasını edinmeye ve büyük bir kar hırsıyla maddi öğelerle yaşamını donatmaya yönelmektedir. Bu kısır döngü içinde gerçek eksikliğin içindeki manevi boşluk olduğunu fark edemediği için doyumsuz bir şekilde daha fazlasına sahip olmaya yönelmektedir.

Bu çağda aklın yüceltilmesinin ve insanın varlığını sadece akılı ile tanımlamasının yarattığı bir tehlike söz konusudur. Zira bu durum, insanın kendine yabancılaşması ve varoluşundan uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Varoluşsal ikiye bölünmüşlüğü (ölümlü olduğunu bilerek yaşamaya devam etmesi) nedeniyle kendini sürekli aşma ve gerçekleştirme itkisi olan tek varlık insandır. Bu itkiyi aşağı iterek yarattığı makinelere ve aklıyla biçim verdiği yeni bir düzene hayranlıkla sapanan insan, özünde çok akılcı şekilde düzenlenmiş çarpık bir döngü içindedir. Fromm'un deyimiyle bu düzenlenmiş bir paranoya ve çılgınlıktır. Akıl yüceltildiğinde insanın diğer yönleri zayıf kalmakta dolayısıyla insanın oluştuğu her şey temel eksikleriyle birlikte akılcı görünme bir aşırılığı içinde barındırmaktadır. Varoluşsal kaygısını kendini gerçekleştirerek gidermeyen ve bu tedirginliğinden kaçabilmek için ürettiği mekanik tasarımlara yönelen insan, kendi özünden

uzaklaşırken yapay ve onu mutlu etmeyecek bir dünya yaratarak bu dünyanın içine çekilmektedir.

Aklın ön plana çıktığı modern çağda soyutlamalar belirmiş, daha çok rakamsal ve matematiksel olan, dolayısıyla duygusal anlamda kör ve bütünlüğü göremeyen genellemeler ortaya çıkmıştır. Bu soyutlamalar içinden bakan insan görünenin ardındaki değil görünenin kendisine yönelmiş onu denetleyecek soyutlamalara aşırı değer yüklemeye başlamıştır.

Bu şekilde yaşayan insan gerçeklikten gittikçe daha çok uzaklaşır. Kurduğu her yapı aynı eksikliğe bağlı şekilde gerçeklikten uzaklaşmaya devam eder. Böylelikle gerçek anlamda hissetme ve algılama yetisi daha fazla yok olmaya yüz tutar. Bu nedenle insan sadece aklıyla yapay şekilde oluşturduğu soyutlamalara odaklanarak gerçekliği kavrar ve gerçeklikten koparak yabancılaşmaya devam eder.

“Herkes işin tanımını değil de yalnız bir kısmını yaptığından her şeyin boyutları ve insanların örgütlenmesi bir bütün olarak kavranamayacak ölçüde büyük olduğundan hiçbir şey bütünlüğü içinde algılanmaz. Bu nedenle olguların altında yatan onları yöneten yasalar görülemez. Zekâ makinede olsun devlette olsun büyük bir birimin bir kesimini doğru dürüst yönetmeye yeter. Oysa akıl ancak gözlemlenebilir ve yönetilebilir birimlere yöneldiğinde gelişir... Belli bir büyüklüğün ötesinde doğru algılama yeteneği ister istemez yitirilir onun yerini soyutlama alır soyutlama işe karışınca da gerçeklik duygusu zayıflar” (Fromm, 1996: 160).

Gerçeklik duygusu zayıflamış insan empati kurmayı ve karşısındaki durumu duygusal dünyasıyla kavrayıp hissederek davranma yeteneğini gittikçe yitiren insandır. İnsan, içinde bulunduğu durum ne olursa olsun duygusal yönden durumları tam olarak kavramayı başaramadığı için çarpıklıkları bile ardındaki gerçekliği sorgulama gereği duymadan olduğu gibi kabul etme eğilimindedir. Fromm, insanın bu durumunu aklın yüceltilmesine dolayısıyla aşırı akılcılaşmaya bağlı akılsızlık olarak tanımlamaktadır. İnsan matematikleşen ve sayısallaşan dünyası içinde hissetmekten uzaklaştıkça doğru ve sağlıklı düşünme gerçekleşmez. Kendi türünü yok edebilecek kadar tehlikeli silahları ilerleyen zekâsıyla üretebilir ve bunu çok olağan karşılayabilir. Zira bunun yaratabileceği tehlikeyi duygusal dünyasıyla ve empati gücüyle kavramaktan uzaklaşmış, bu akıldışı durumu kabullenmiştir. Bu durumun en temel nedeni insanın aklıyla durumu kavrayabilmesi ancak duygusal yönden anlayacak yeteneği gittikçe yitirmesidir.

“Yabancılaşmış insanda düşüncenin niteliğine bakarsak onda zekânın nasıl geliştiğini aklınca nasıl yozlaştığını görmek şaşırtır bizi. Bu insan içinde bulunduğu gerçekliği çok doğal bir şeymiş gibi kabul eder. Onu yemek onu tüketmek ona dokunmak onu kullanmak ister. Bu gerçekliğin arkasında ne bulunduğunu her şeyin neden böyle olduğunu işlerin nereye gittiğini sormaz bile. Anlam yenabilir sezgide tüketilebilir bir şey değildir geleceğe gelince – On dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek eğer akılsızlık dediğimizde zekânın karşıtını değil de aklımızın karşıtını anlatmak istiyorsak akılsızlık gözle görülür ölçüde artmıştır. Herkesin günlük gazeteleri görev gibi düzenli okumasına karşın siyasal olayların anlamının kavranmasında insanı gerçekten korkutacak bir eksiklik vardır çünkü zekamız bizi aklımızın denetleyemeyeceği silahlar üretmeye götürmektedir” (Fromm, 1996: 160, 161).

Yabancılaşmanın aşılması insanın içindeki manevi mirasa ve ahlaki sorumluluğa göre hareket edebilmesi ile mümkündür. Buna ilişkin en önemli yaklaşım felsefe tarihinde Kant tarafından ortaya konmuştur.

Kant'a göre ahlak insanlarda, doğal ve evrensel olarak bulunan ortak bir niteliktir. Ahlakın ortama, koşullara, zamana göre değişmeyen, ortak ilkeleri, kuralları, yasaları vardır. Bu nedenle güncel ya da geçmiş örnekler, ortak ilkelere, kurallara, yasalara uymaz ise ahlaklı olarak değerlendirilemez. Örnek olarak gösterilemez. Başka bir deyişle, örnekleri ahlak açısından değerlendirmek, yargılamak gereklidir. Bilişsel süreç içinden aklın ürünü olan istencin, (irade) etkisi altında yapılan seçimler ahlak değerlerini oluşturur. Ahlaklı davranmak için bu seçimin bireysel çıkarlar, güncel ve geçmiş olumsuz deneyler örnekler dışında yapılması gerekmektedir. Kant'a göre "ahlaklı davranmak" ile "ahlaka uygun davranmak" birbirinden farklıdır. Bir davranışı, eylemi benimseyerek, inanarak, yapmak ahlaklı davranmaktır. Erdemli davranışı oluşturan bu yaklaşımdır (Köknel, 2005: 77, 78).

Kant'a göre insan, bir vicdan itkisi ile dünyaya gelen ve yaşamını buna göre düzenleme isteği duyabilen tek varlıktır. İçinde bir ahlakı mirasla doğan insan için bu itki onu özgür kılacak ve dünyada adaleti mümkün hale getirmesini sağlayacak mirasıdır. Vicdan itkisi adaletin sesidir ve onun karşısında diğer tüm sesler anlamını yitirirler. Çünkü bu ses, insani öze dair olan gerçeğin kendisidir. Kant, buna ödev yasası demektedir. Ahlak – ödev yasası insanı adalete çağıran (türüne özgü) iç sesi, ödevi ve onu evrensel insanlık bilincine yönelterek gerçek adaleti mümkün kılacak yasanın kendisidir.

Vicdan adını verdiğimiz, içimizdeki şu şaşırtıcı yetinin yargılamaları... İnsan anımsadığı bir yasaya aykırı bir davranışını... İsteddiği kadar süslemeye ve kendini suçsuz ilan etmeye uğraşırsa uğraşsın, yine de farkındadır ki, savunmasını yapan avukat, içindeki davacıyı bir türlü susturamamaktadır... İnsan yaşamaktadır ve kendi gözünde yaşamaya layık olmamaya katlanamaz. Bu iç rahatlatma [...] kişinin durumunun değeri kişi tarafından büsbütün gözden çıkarıldıktan sonra, kişisel değerinin de düşmesi tehlikesinin durdurulmasıdır. Bu rahatlatma, yaşamdan çok farklı olan bir şey için duyulan bir saygının da etkisidir; bununla karşılaştırıldıkça bütün rahatlıklarıyla yaşamın hiçbir değeri yoktur [...] Ahlaklılık ve ben sevgisinin sınırları öylesine açık ve kesin bir şekilde çizilmiştir ki, en sıradan göz bile bir şeyin hangisine girdiğini ayırt etmede yanılmaz... Kendisini bize ilk gösteren, doğrudan doğruya ahlak yasasıdır; ve akıl onu hiçbir duyusal koşul tarafından alt edilemeyen, hatta koşullardan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğundandır ki, ahlak yasası bizi doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür...(Kant, 2014: 34 41, 97, 107).

Kant tarafından ortaya atılan ve insanı insan kılan temel özelliğe ilişkin bu önemli yaklaşım interdisipliner araştırmalarıyla bilinen sosyal bilimci Erich Fromm tarafından geliştirilmiştir. Kant'ın kategorik imperatif yaklaşımını törebilinç kavramıyla interdisipliner zeminde tartışan ve doğrulayan Fromm'a göre insan doğarken bir değer ve vicdan itkisi ile doğan ve buna bağlı bir tavır ve yaşam biçimi geliştirebilen tek canlıdır. Törebilinç günümüzde vicdan olarak kullandığımız sözcüğe tekabül eder. Fromm'un onu törebilinç olarak adlandırmasının nedeni, Kant'ın temelledirmesiyle örtüşen törebilincin insanın içinde olan tüm insanlık mirası olarak görmesi ve tüm insanlık tarihi boyunca insanca olanı savunan ses olarak yorumlamasıdır. Erich Fromm'a göre bu ses insanlığın ahlaksal deneyimlerinin tümünü içermektedir. Fromm insanlığı yabancılaşmadan kurtaracak olan ve modern insanı içinde bulunduğu ahlaksal karmaşadan kurtaracak olan tek gücün törebilincin sesini dinlemekten geçtiğini savunmaktadır. İnsan, içindeki bu sesi bastırmadığı ve susturmaya kalkmadığı sürece insanca olandan yana tavır almış olacaktır. Dolayısıyla ancak bu şekilde kendi özünü koruyabilecek ve çağın ruhuna sızan yabancılaşmadan kurtulabilecektir.

“İnsanda güçlerini üretici bir şekilde kullanma isteği doğadan vardır. Onun çabaları büyük ölçüde eğilimini izlemekten kendini alıkoyan içindeki ve çevresindeki engelleri ortadan kaldırmaktan oluşur. Kısır ve yıkıcı bir hale gelmiş olan insan nasıl sanki bir kısır döngüye yakalanır ve giderek artan ölçüde bir felce uğrarsa kendi güçlerinin bilincine varan ve onları üretici bir şekilde kullanan insan da güçte inançta ve mutlulukta kazanır. Böylece kendine yabancılaşma tehlikesi ile giderek daha az karşılaşır. Onun erdemli bir döngü yaratmış olduğunu söyleyebiliriz” (Fromm, 1998: 222).

Fromm modern insan için en zor şeyin bu sese kulak vermek olduğunu belirtmektedir. Çünkü insanın törebilincini dinleyebilmesi için kendi kendiyi kalabilmesi ve en önemlisi kendiyi yüzleşebilmesi gerekmektedir. Bu durum insan için baş edilmesi oldukça güç bir şeydir. Hele de modern çağ gibi gürültülü ve her şeyin hızla tüketildiği bir çağda bu çok daha zordur. Fromm’a göre modern çağ insanı bu sesten kaçmakta ve onu insan olmaya çağıran bu sese kendini kapatmaktadır. İnsanın vicdanını öldürmesi ve vicdanının sesini bastırması her dönem ve çağda gerçekleşmiş bir durumdur. Ancak modern insan, insanlığın diğer dönemlerine kıyasla insani özünü korumaya çağıran sesi bastırmaya çok daha eğilimli bir yapıdadır.

“İnsancı törebilincin yalnız gerçek benlerimizin anlatımını temsil etmekle kalmaz. O yanı zamanda yaşamdaki ahlaksal deneyimlerimizin özünü de içerir... Eğer törebilincin her zaman yüksek sesle ve yeterince açık bir şekilde konuşsaydı pek az kimse ahlaksal ereklerinden yanlış yola saptırılabilirdi. Törebilincin işlevi insanın en açık gerçek öz çıkarını gözetmek olduğundan o kişi kendisini tümüyle yitirmediği ve kendi kayıtsızlık ve yıkıcılığının konusu olmadığı sürece canlıdır...” (Fromm, 1998: 161, 162).

Fromm’a göre törebilincin insanın kendi insansal özüne yönelik sorumluluğudur ve insani niteliklerini yitirmeden yaşayabilmesinin tek yoludur. İnsan törebilincinin sesini gündelik yaşam ilişkilerinde duymazdan gelip savsaklayabilir. Ya da tamamen bu sese kendini kapatabilir. Ancak bunun sonucunda içsel tedirginliği artar. Huzursuzluğu ve mutsuzluğu gittikçe bu sesi her bastırıldığında daha da çoğalır. Törebilincinden kopuş insanda her şeye karşı bir kayıtsızlığı ve duyarsızlaşmayı beraberinde getirir ve uç noktada patolojiler ortaya çıkabilir. İnsan kendini insan olmaya çağıran tüm ahlaki deneyimlerinin özünü içeren bu sesten uzaklaştıkça kendine daha çok yabancılaşır. Dolayısıyla insanın yabancılaşmadan kurtuluşunun tek yolu törebilincinin sesine kulak vermesi ve ahlaki mirasına ihanet etmeden yaşamayı göze alabilmesidir.

“Törebilincimizin savsaklanmasına karşı gösterdiği en sık görülen dolaylı tepki belki de belirsiz bir suçluluk ve huzursuzluk duygusu ya da yalnızca bir yorgunluk ve kayıtsızlık duygusudur. Bazen bu duygular bunu ya da şunu yapmamış olmaktan doğan suçluluk duyguları olarak ussallaştırılır. Oysa gerçekte insanın kendilerine ilişkin olarak suçluluk duyduğu bu savsaklamalar gerçek ahlaksal sorunlar oluşturmazlar. Ama bilinçli olmadığı halde gerçek olan suçluluk duygusu eğer yüzeysel ussallaştırmalar aracılığıyla susturulamayacak kadar kuvvetlenmişse o zaman kendisini daha derin ve daha yeğlin kaygularla ve giderek fiziksel ya da ansal hastalıkla dile getirir” (Fromm, 1998: 161, 162).

Maksim Gorki'nin *Ekmek İşçileri* Eserinde Yabancılaşma Gerçekliğinin Analizi

Maksim Gorki'nin *Ekmek İşçileri* adlı eseri insanın insana yabancılaşmasının en güçlü örneğini verirken bunun sınıfsal okunamayacak denli derin bir insani gerçeklik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eserine ilişkin olarak Gorki yabancılaşmanın derinliğini, sınıflarüstü karakterini, tek bir teoriye sığmayan yanını, Marksizmin iddialarını ve çözüm önerilerini aşan boyutunu aşağıdaki sözleriyle ortaya koymuştur. “Bana Marksist diyorsunuz

elbet öyleyim. Ama Marks'a göre değil, hamurum öyle yoğrulduğu için..." Kitaplardan çok ve daha iyi Marksizmi Kazan'daki ekmek işçisi Semenov'dan öğrendim"

Ekmek İşçileri eseri Maksim Gorki'nin yaşamından kesitler taşıyan biyografik nitelikte bir romandır. Gorki bu eserinde çalıştığı fırınlardan birinde yaşadığı anılarını ve tanıştığı ekmek işçilerini anlatır. Bu roman Gorki'nin modern dönemde bireyinin mutsuzluğunu, yalnızlığını ve insani değerlerinden ne kadar uzaklaştığını karakter simgelerinde iyice belirgin kıldığı eserlerinden biridir. Roman boyunca olaylar yazarın ağzından aktarılır. Ekmek İşçileri romanı bir ekmek fırınındaki işçilerin birbirlerine, manevi değerlerine ve kendi emeklerine ne kadar yabancılaştıklarını anlatır.

Eser, fırının sahibi Semenov adlı kişinin betimlemeleri ile başlar. Semeneov, çalıştığı fırının sahibini zehirleyerek patron olan eski bir işçidir. Patronunun karısı ile yaşadığı yasak aşk sonucunda kadının da desteğiyle patronunu zehirlemiş ve çalıştığı yerin patronu olmuştur. Semenov, modern kapitalist dönemin acımasız ve yozlaşmış yüzü olarak sunulur. Ekmek fırınında çalışan işçiler ise insani değerlerine uzaklaşmış bu kişiden korkmakta ancak ona karşı hayranlıkla karışık bir kıskançlık duymaktadırlar. Zira Semenov onlara göre okuma yazma bilmemesine rağmen emri altında onlarca işçi çalıştıran ve yolu her ne olursa olsun patron olmayı başarmış bir işçidir. Semenov'un patron oluşu işçiler tarafından aktarılırken toplum içindeki değer yargılarının ve bu yargılara göre biçimlenen sosyal ilişkilerin genel görünümü de aktarılmış olur.

Bizim Vasili Semenov ne anasının gözü adamdır bir bilsen... Zampara herifin biridir. Tam üç tane orospusu var etmediğini komaz onlara... Cimridir; işçilerin önüne yemeleri için berbat yemekler koyar ki hani itin önüne atsan yüzüne bakmaz. Yortu günleri nasılsa bir parça insafa gelir ve çorbada biraz domuz eti bulunur... Bunun dışında her allahın gününü habire kokmuş işkembe yemekten için dışına çıkar...

... Şunu unutma, bir zamanlar o da benim gibi küçümsenen basit bir işçiydi. Ama bugün polis komiseri onunla karşılaşınca şapkasını çıkarıp selama duruyor. Okuması falan yok, yalnızca biraz matematik biliyor ve düşün bir kez, kırk tane de adam çalıştırıyor. Üstelik her birinin adı da belleğine kazanmıştır. Az şey mi bu? ... Allah akıldan yana ona cömert davranmış ve yürü ya kulum demiş... (Gorki, 1995: 14).

İşçilerin gözünden patron ile ilgili olarak yapılan bu anlatımla yazar, toplum içinde beliren yozlaşmanın sadece güç sahibi olan kişilerle örneğin sadece Semenov ile ilgili olmadığını anlatmaya çalışır. Roman boyunca işçilerin birbirlerine karşı güvensiz tutumları, güce ve paraya olan derin hayranlıkları, belli değerlere büyük ölçüde yabancılaşmış olduklarını göstermektedir. İşçiler arasındaki yabancılaşmış ilişkiler emek sürecinde de betimlenir. Ekmek işçileri inanılmaz bir hızla üreten, ancak emeklerine son derece yabancılaşmış kişiliklerdir. Gorki, bu durumu fırın içinde gerçekleşen üretim sürecini anlatırken ortaya koyar.

Pencere duvarının dibindeki masanın çevresinde on sekiz adam vardı. Her biri tek düze hareketlerle oldukları yerde sallanıyor ve bir kiloluk hamur topaklarından on altı tane 8 biçiminde küçük çörekler yapıyorlardı. Masanın kıyısında duran ve canlı makinelere benzeyen iki kesici işçi, lastik gibi uzattıkları hamuru düzgün aralıklarla ince şeritlere bölüyor ve bekletmeden öteki işçilerin önüne itiyordu. Bütün bunları öylesine hızlı bir şekilde yapıyorlardı ki, insan olanı biteni ilk bakışta açık seçik göremiyordu. Kesilmiş hamur şeritlerine biçim verildikten sonra diğer işçiler yassılaştırmak için avuçlarıyla üzerlerine vuruyor ve atölyenin içi hamur döven ellerin sürekli patırtısıyla yankılanıyordu... Masanın üzerine sarkan on sekiz burun acıklı bir biçimde kımlıyordu. Tümünün suratu da tıpatıp birbirine benziyordu. Her birinde öfkeli, yorgun ve sıkıntılı bir

ifade vardı... En çok yarım saat içinde her şey kotarılmalı, iş bitirilmeliydi... (Gorki, 1995: 11, 12).

İşçilerin kendi emeklerine, birbirlerine ve insani değerlerine yabancılaşmaları Gorki tarafından genelde iç içe süreçler şeklinde aktarılır. İşçiler arasında en yabancılaşmış kişi Kuzin'dir. Kuzin, romandaki dini duyguları en güçlü karakterdir. Romanın başından sonuna kadar sürekli Tanrıdan bahseden ve ekmek fırınında bulunan kutsal resimlere gerekli özeni göstermedikleri için arkadaşlarını azarlayan tek işçi Kuzin'dir. Ancak Kuzin arkadaşlarının patron hakkındaki konuşmalarını ve genel olarak ekmek fırınında patrone gizli olarak yapılan her türlü eylemi patrona taşıyarak arkadaşlarını ihbar eden kişidir de.

Kuzin alçak herifin biridir: Aranızda ne olmuş ne bitmişse hemen yetiştirir bana... Kim ne yapmış ne etmiş... Tümünü yetiştirir. Sen bu işi yaptığı için Kuzin'in sırtını sıvazladığımı mı sanıyorsun? Para karşılığında ispiyonluk ettirdiğimi mi düşünüyorsun? Yo, birisini gammazlamaya geldiğinde metelik bile koklatmam ona... (Gorki, 1995: 72).

Diğer işçiler de en az Kuzin kadar birbirlerine güvensizdir ve birbirlerinin acılarına duyarsızlaşmış durumdadırlar. Bu durum aralarındaki çocuk işçi Yaşa'nın hastalığı karşısında hiçbir tepki göstermemeleri ve ona yardım etmemeleri ile açıklık kazanır.

Yaşa'nın durumu akşama doğru kötüleşti. Ateşler içinde yanıyor, kesik kesik soluk alıyordu. Bodrumun maya kokan kirlı havası ciğerlerini tıkıyor... soluğu kesilerek cılız hırıltılar çıkarıyordu... Sürekli olarak alkol ve sirke ile oğuşturuyordum onu... Terden sırlıklılandı, eriyordu sanki. Ötesine berisine hamur parçaları bulaşmış olan gömleği altında göğsünün belli belirsiz inip kalktığı görülüyordu.

Ötekiler bana bakıp homurdanıyorlardı:

Hey! Doktorluk ne zaman bitecek, ha? İş kaytarmaya kaldıysa onu biz de beceririz... .. Bana bak Kaytarmayı bırak! Hamur yoğur! (Gorki, 1995: 66, 67).

Olay örgüsü içinde patron Semenov'un işçilerin acımasız çalışma koşulları ve yokluk içinde geçen yaşantılarına ilgisiz kalırken, bahçesindeki domuzların beslenmelerine gösterdiği ilgi yabancılaşma ve duyarsızlaşmanın en çarpıcı örneği olarak sunulur. Aynı şekilde, işçilerin gözleri önünde ölüme giden çocuk işçi Yaşa'ya dönüp bakmamaları bunun sadece patronla ilgili olmadığını, sınıflar üstü bir gerçeklik olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla eser boyunca Gorki, uğradıkları haksızlıklar karşısında yakınan işçilerin birbirlerinin acılarına ne kadar duyarsızlaştıklarını göstermeye çalışır.

Hayatın acımasızlığından dem vuran emekçilerin manevi değerlerinden uzaklaşmalarını çocuk işçi Yaşa'nın çırpınışlarına gösterdikleri ilgisizlikte, işçi Kuzin'in arkadaşlarına ihanet edişinde ve işçilerin tümünün haksızlıklarla elde edilmiş bir servete sahip olan patrona besledikleri hayranlıkla ortaya konur. Gorki, modern kapitalist dönemin eşitsiz ve adaletsiz yönünü küçük bir fırındaki işçiler arasında yeniden nasıl üretildiğini göstermeye çalışır. İşçilerin yakındığı acımasız yaşam koşulları, yine kendileri tarafından üretilmektedir. Bu durum, insanın insani /etik değerlerinden, sorumluluk duygusundan uzaklaşması yani türsel olarak onu insan kılan temel manevi değerlere yabancılaşması ile gerçekleşmektedir. Söz konusu süreç, ilişkiler içinde iyice belirginleşen duyarsızlaşma ile açığa çıkmaktadır.

Gorki, yabancılaşmanın insan ilişkilerinde yarattığı tahribatı betimlerken bu durumun değişmesinin yine bireyin temel insani değerlerle düşünmesi ve bu doğrultuda davranabilmesi ile gerçekleşebileceğinin altını çizer. Buna ilişkin olarak içinde yaşadığı

toplumu ve toplum içindeki bireylerin eylemlerini eleştirirken daha iyi bir toplum için bireysel ahlakın önemini ısrarla vurgular.

Rus halkı ve onların birbirlerini desteklemesi, canayakınlığı, yufkayürekliliği, alçakgönüllülüğü, iyilikseverliği konusunda küçümsenmeyecek kadar çok şey okumuştum. Ne var ki halkı, yine halkın arasında yaşayarak, okuduklarımdan daha doğru bir biçimde değerlendirebiliyordum. Çünkü on yıldır okul ve aile eğitiminin aştığı ön yargılardan sıyrılmış olarak iyiyi ve kötüyü kendi deneyimlerimle sınayabilecek bir biçimde yaşıyordum. Gördüklerimle okuduklarım arasında dağlar kadar fark vardı; evet insanlar iyilikseverdirler, iyiliğe yöneliktirler, dostluğun ne olduğunu bilirler, onu kurmaya, karagün dostu olmaya çalışırlar. Bu acılı, bu çekilmez, bu çileli hayatı aydınlatmak, ısıtmak için kendilerinin ne yapmalarını gerektiğini bilmeksizin öylece beklerler hep.

Ama şunu da inatla savunuyordum: Eğer insanlar, iyilik denen şeyi çocukların bir masalı sevmeleri gibi seviyor, onun hoş ve az bulunur oluşundan ötürü afallıyor ve iyiliği, gelmesini ipe çektikleri bir yortu günü gibi gözleyip bekliyorlarsa, kendi gelişimlerine karşı ilgi göstermek ve yozlaşmaya karşı koymak konusunda da vurdumduymaz olmamalıydılar (Gorki, 1995: 38).

Roman içinde Semenov karakteri modern dönemin yozlaşmış görünümü olarak simgeleştirilmiş olsa bile, olay örgüsü içinde yan karakterlerin eylemleri ve Semenov ile olan diyalogları, yozlaşmanın temelindeki en büyük unsurun bireylerin yaşamlarının maneviyattan, etik değerlerden uzaklaşmasıyla gerçekleştiği yönündeki vurgu baskındır. Aslında işçilerin neredeyse hepsinin eylemlerinde patronun yabancılaşmış kişiliğini görmek mümkündür. Bu nedenle Gorki, sistemin bu acımasız ve yozlaşmışlığının temelinde ahlaki değerlerden uzaklaşan bireylerin davranışlarının etkili olduğunu belirtir. Gorki'nin kendisine adaletten bahsetmesi karşısında Semenov'un yanıtı sistemin işleyişini gözler önüne sermektedir.

Hakseverlik, doğruluk denen şeyleri diline dolamışsın, habire cart curt edip duruyorsun. Oysa sana oranla benim özüm de bir sözüm de. Sen o doğruluk dediğin ilke dediğin şeylere rağmen hiçbir zaman doğru davranmadın! Tuttun meyhanede bir gazeteciye, fırınımdaki teknelerin pis ve çürük olduğunu, hamurun yerlere döküldüğünü, hamamböceklerinin ortalıkta fink attığını, işçilerin vereme yakalandığını ve köşe bucağın kir pas içinde olduğunu söyledin... Gazetede bir yazı çıktı; sağlık işlerinden memurla birlikte çıkıp fırına geldi. Ben ne yaptım, ellerine yirmi beş rublelik bir kağıt parçası tutuşturdum, o anda akan sular duruverdi... İşte ne değişti? Her şey önceki gibi, eski tas eski hamam. Tüm hamam böcekleri sıhhat ve afiyet içinde sapaşğlam yaşıyorlar. İşte senin gazeten, işte senin bilimin ve işte senin hakseverliğin... al birini vur ötekine... Polisler benim karşımda iki büklüm bel kırıp yerlere eğilirken, tüm memurlar sadaka koparabilmek için ağzımın içine bakarken sen bana ne yapabilirsin ki? (Gorki, 1995: 90).

Gorki, Semenov'u roman boyunca betimlemelerinde sistemin en acımasız yüzü olarak resmeder ancak her betimlemeden sonra bu acımasızlığın ardındaki gerçeğin sadece sistemle ilgili olmadığını da farkına vardığını vurgulayan ifadeler kullanır. Bunun en açık örneği işçi Semenov'un kimliğinde simgeleşir. Semenov, yoksulluğu yakından tanımış bir işçi olmasına rağmen özellikle işçilere karşı çok acımasızdır. Bu acımasızlığını meşrulaştırma sebebi de işçilerin onun tüm bu sömürüleri karşısında susmaları ve onursuzca birbirlerini gammazlayarak kendisi ile yakınlık kurmaya çabalamalarıdır. Semenov'a göre insanlar düzenin böyle olmasından rahatsızlık duymalarına rağmen, eylemleri ile bunun devamlılığı için gereken her şeyi yapmaktadırlar. Kendisinden rüşvet

alan polisler, birbirini gammazlayan işçiler düzenin bu şekilde sürmesinin sebebdirler ve bu acımasızlığı hak etmektedirler.

Semenov, kendisini polise ihbar eden Gorki'yi işten atmamıştır. Yüzüne karşı ikiyüzlülüğünü ve acımasızlığını sürekli çarpan metresi Sofia gibi, onu polise ihbar eden Gorki'ye de içten içe bir saygı duymaktadır. Çünkü özünde aradığı şey söylemleri ile eylemleri çelişmeyen gerçek bir insandır. Gorki, bir şeylerin değişebilmesi için bireyin kendine, insani değerlerine yabancılaşmaması gerektiğinin altını çizer, bu durumu da Semenov'un arayışlarında ve söylemlerinde simgeleştirir. Semenov'un Sofia'ya ilişkin görüşlerini belirttiği diyalogda, sistem içinde anlamsızlıkla boğulan yabancılaşmış bireyin mutsuzluğu ve hayatın içinde gerçeğe dair arayışı resmedilmiş olur.

... Bir gün ne gibi bir tepki gösterecek diye merak ederek korkutmak istedim onu. "gebertirim seni defederim başımdan" dedim ama kılı bile kıpırdamadı... Nalına da vuruyor muhına da, dobra dobra konuşmaya bayılıyor... Gerçeği adama açıkça söyleyiveriyor... Günün birinde her şey bırakıp gidiyor insanı... Gerçeksiz kalınca, adama sıkıntı basıyor (Gorki, 1995: 114, 115).

Yabancılaşma olgusunun temelinde, yabancılaşma yaklaşımlarında sıkça tartışılan anlamsızlık duygusu yer almaktadır. Semenov yaşantısında bir anlam, tutarlı, kalıcı bir değer aramaktadır. Bunu bulamadığı için sürekli içki içmekte, yapay, geçici, maddi öğelerle hayatını zenginleştirmeye çalışmaktadır. Oysa toplumdaki saygınlığının ve elde ettiği maddi servetin ardında insan yaşamını gerçek anlamda zenginleştiren kalıcı değerlerin olmadığını ayırdındadır. Gorki'nin yarattığı Semenov karakteri kendi benliğinde oluşan yabancılaşmanın acısını çekerken, modern dönemin en büyük problemlerinden biri olan yalnızlığı derinden hissetmektedir. Semenov karakterinde belirgin olarak ortaya çıkan yalnızlık ve güvensizlik işçilerin kendi aralarındaki ilişkide de ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Gorki, modern dönemin en büyük problemlerinden biri olan yabancılaşma olgusunun temelinde insanın kendini insan kılan değerlerden uzaklaşması gerçeğinin olduğunun altını çizer. Yalnızlık duygusu, değersizlik hissi, güvensizlik, kalıcı değerlerden çok maddi zenginliğe öykünme ve bunu elde etmek için her türlü haksız eylemi meşrulaştırma, yabancılaşmanın temelinde yer alan en önemli nedenlerdir. Ve tüm bu nedenler modern dönem içinde toplumda beliren büyük sosyal problemlerin yaratıcısı olmaktadır.

Sonuç

Erich Fromm'un da belirttiği gibi insan ahlaki mirası olan törebilincinden uzaklaştıkça, kendinden uzaklaşmakta ve bu sesi her bastırıldığında insansal özünü ve ahlaksal mirasını geride bırakmaktadır. Yabancılaşma ve yabancılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan tüm adaletsiz döngünün temelinde bu gerçeklik yatmaktadır. Bu nedenle yabancılaşma modern insanın en büyük sorunu olarak tanımlanabilir.

İnsan, ahlaki mirasından uzaklaştıkça robotlaşmaktadır. İçinde yaşamın temel özüne dair tüm insanca güçleri de törebilincinden uzaklaşarak yok etmektedir. Bu durum kapitalist döngü olarak tartışılan acımasız ekonomik sistemin ve adaletsiz bölüşümün temelinde yer alan gerçekliği de üretmektedir. Gorki'nin *Ekmek İşçileri* adlı eseri söz konusu adaletsiz döngüyü yaratan gerçekliğin sınıflar üstü bir gerçeklik olduğunu ortaya koyan bir eserdir. Maksim Gorki'nin eserinde, Marx'ın kuramında belirtmiş olduğu insanal yabancılaşma hem varlıklı sınıfın bireylerinde hem de alt sınıfta kendini göstermektedir. Gorki'nin eserinde sınıflarüstü karakteriyle ortaya konan söz konusu gerçekliğin azaltılması Marx'ın

kuramında tartışıldığı gibi herhangi bir rejim değişikliğinin çok ötesinde insanın insani duyarlılığıyla hareket edebilmesiyle ilgilidir.

Zira yabancılaşmış insan kendi insansal özüne ve diğerinin acılarına duyarsızlaşmış bir insan tipidir. Ve modern dönemin maddiyata yönelmiş, ahlaki dünyası zayıf, hesaplı, kapitalist insan tipinin kendisidir. Bu insan tipinin ahlaki zayıflığı içinde bulunduğu sınıftan bağımsızdır. Modernizmin en büyük bunalımlarını ve sosyal krizlerini yaratan temel neden toplumsal sınıflar içindeki bireylerde gözlenebilecek ahlaki geriliğe bağlı bu yabancılaşmadır. Yabancılaşma gerçekliği sınıflar üstü bir gerçeklik olarak modern çağın sistemi olan kapitalizmi yeninden ve güçlü şekilde üretmeye devam etmektedir. Bunun aşılması ise insanın kendini ahlaki değerleriyle yeniden kurması ve aşmasıyla mümkün olabilecektir. Acımasız bir döngüyü ve adaletsiz bir bölüşümü yaratan kapitalist sistemin değişmesi insanın karakterinde gerçekleşecek bir değişimle mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- CEVİZCİ, A, *Felsefe Sözlüğü - Adorno*, Paradigma Yayınları, 2005, İstanbul
- CEVİZCİ, A, *Felsefe Sözlüğü - Yabancılaşma*, Paradigma Yayınları, 2005 İstanbul
- GORKİ M, “*Ekmek İşçileri*”, Çeviren: Olcay Göçmen, Roman Yayınları, 1995, İstanbul
- FROMM E. (1998) “*Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)*” “*İnsancı Törebilinc*” Çeviri: Necla Arat Say Yayınları İstanbul
- FROMM E. (1998) “*Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)*” “*Özyapı ve Ahlaksal Yargı*” Çeviri: Necla Arat Say Yayınları İstanbul
- FROMM E. (1998) “*Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)*” “*İnsandaki Tinsel (Moral) Güçler*” Çeviri: Necla Arat Say Yayınları İstanbul
- FROMM E. (2001) “*İtaatsizlik Üzerine*” “*Garantilenmiş Gelirin Psikolojik Yönü*” Çeviri: Ayşe Sayın Kariyer Yayınları İstanbul
- FROMM E. (2003) “*Sahip Olmak Ya Da Olmak*” “*Sahip Olmak*” *Güdüsünün Yapısı*” Çeviri: Aydın Arıtan Arıtan Yayınevi İstanbul
- FROMM E. (2003) “*Sahip Olmak Ya Da Olmak*” “*Sahip Olmak*” *Güdüsünü Destekleyen Diğer Etkenler*” Çeviri: Aydın Arıtan Arıtan Yayınevi İstanbul
- FROMM E. (1996) “*Sağlıklı Toplum*” “*Nicelendirme - Soyutlaştırma*” Çeviri: Yurdanur Salman Zeynep Tanrıseven Payel Yayınevi İstanbul
- FROMM E. (1996) “*Sağlıklı Toplum*” “*Kişiliksel Değişimler*” Çeviri: Yurdanur Salman Zeynep Tanrıseven Payel Yayınevi İstanbul
- FROMM E. (1996) “*Sağlıklı Toplum*” “*Yabancılaşma*” Çeviri: Yurdanur Salman Zeynep Tanrıseven Payel Yayınevi İstanbul
- KANT, I, “*Pratik Aklın Eleştirisi*”, (Çev: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi - Ankamat Matbaacılık, 2014, Ankara
- KÖKNEK, Ö, “*2000’li Yılları Algılamak*”, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, İstanbul
- MARX, K, (2010), “*Yabancılaşma*”, “*1844 El Yazmaları*” Derleyen: Barış Erdost, Sol Yayınları, İstanbul